

CLAUDIA RÖMER

Egy, a 15 éves háborúból származó oszmán sírkő Steyersbergben, Alsó-Ausztriában¹

Steyersberg vára körülbelül 10 kilométerre délre fekszik Neunkirchentől Alsó-Ausztriában, és az 1600-as évektől kezdve a Wurmbrand-Stuppach grófok birtokában van.² A bejáratú kapuval szemben egy magaslaton egy diófa alatt áll egy oszmán síremlék fej- és lábköve, amelyet „török sírkőnek”³ vagy pedig „török sírköveknek”⁴ neveznek. Steyersberg 1683. évi törökök általi ostromáról egy legenda maradt fenn, amelyet tévesen összefüggésbe hoztak a török síremlékekkel.⁵ Egy török portyázó sereg credménytelenül ostromolta Steyersbergert, amelyet Gróf Johann Ehrenreich és néhány fegyveres megvédett.⁶ Miután a törökök visszavonultak, ezen történet szerint egyikük egy magas diófában a várkapuval szemben elrejtőzött, „...bosszúra éhesen leselkedett a rejtekhelyéről. Miután az ellenséges raj a távolban eltűnt, a felszabadult várnép sietett volna a szabadba sétálni. Hirtelen egy nyílvesző keresztülsurrant a levegőn és egyikük holtan rogyott a földre. Rémülten menekültek vissza mindnyájan az oltalmazó falak mögé. Sok órán keresztül fürkésztek a környéket a (falak) párkányzatáról, de sehol sem tudtak ellenséget felfedezni. A következő nap ismét kimerészkedett néhány férfi és egy harcos ismételtén áldozatává vált a láthatatlan íjásznak. A férfiak kutatták az alattomos gyilkost, de ismét hasztalanul. Hamarosan egy harmadik harcost is megöltek orvul. Mivel az elkeseredett gróf összes emberével a vár körüli összes zugot és rejtekhelyet scrényen átkutatta, végül megtalálták a bosszúszomjas törököt egy hatalmas diófa magas törzsében, amely a várkapu előtt állt, és fogságba ejtették. Lángoló haragjukban rögtön elevenen elásták ugyanezen fa alatt. A haláltusa erejével kétszer emelte fel az őt fedő homokréteget és sietett fölfelé. Harmadszorra már nem volt rá képes. Annak az emlékezetre méltó diófának egy érdemes sarjádéka még néhány évvel ezelőtt is ott állt és hirdette susogva ezt a borzasztó történetet.”⁷

Gertrud Buttlar várkalauzában tett megjegyzései szerint mindkét kő Temesvár környékéről származik, és czeget gróf Christian Siegmund (1683-1737) mint zsákmányt hozta magával a Savoyai Jenő herceg által vezetett hadjáratáról Steyersbergbe. Ezek az adatok gróf Ernst Wurmbrand-Stuppach Gertrud Gerhartl (Buttlar)-nak tett szóbeli tájékoztatására tá-

¹ Ennek a tanulmánynak egy rövidített változatát előadtuk a Hadtörténeti Intézet által rendezett 15 éves háború konferencián Budapesten (1994. április 6-8.).

² Vö. Gerhartl, Gertrud: *Geschichte der Burg und Herrschaft Steyersberg*. Wien, 1957. (gépiratos diszsertáció) 70. (a továbbiakban: Gerhartl)

³ Gerhartl 100. 251. lábjegyzet.

⁴ Buttlar, Gertrud: *Notizen zur Burgführung*, Pkt. 4)c): „Barocke türkische Grabsteine aus der Gegend von Temesvár, von Graf Christian Sigismund aus seinen Feldzügen unter Prinz Eugen als Beutestücke nach Steyersberg gebracht. Sage von der Belagerung Steyersbergs durch eine türkische Streifschar 1683 ...” –Köszönöm a Steyersbergben lévő Wurmbrandi Erdő-és Jóságigazgatóságnak, hogy a várkalauz vonatkozó oldalát elküldték, Wolfgang Haider-Berkynek (Neunkirchen) pedig érdeklődését és a további információkat.

⁵ Vö. Gerhartl 100.

⁶ Vö. Gerhartl 99-100. a 251. lábjegyzettel és utalással a VI. számú mellékletre „Der Türkengrabstein”, amely mindenesetre sajnos a disszertáció összes rendelkezésre álló példányából hiányzik.

⁷ Leeb, W. L.: *Sagen Niederösterreichs I*. Wien, 1982. Nr. 138. 93-94.

maszkodnak.⁸ Christian Siegmund Jenő herceg bizalmasa volt, számtalan hadjáratában részt vett, és szintén ott volt Temesvár 1716. évi elfoglalásakor is, ahonnan Jenő herceg egy jelentését Bécsbe hozta.⁹

Úgy tűnik, a sírköveket hadizsákmánynak tekintették. Az 1739. évben, Belgrád elfoglalása után Laudon által elhozott és Hadersdorfban felállított sírkő esetében egyik oldalról egy értékes anyagról, tudniillik márványról,¹⁰ másik oldalról egy történelmi szempontból fontos személyről, név szerint a főkövetről, Ibraëimről volt szó. Ő ratifikálta 1699-ben a karlócai békét, és 1121-ben (1709-1710) temették el Belgrádban.¹¹

A sírkő feltehetően a 15 éves háborúból származik, és egy magyarországi török szandzsákbégé volt.¹² Az, hogy ez legalábbis nem egy szegény ember sírját jelezte, kiderül abból a tényből, hogy az anyaga nem fa, hanem kő. Tudniillik a *taşgik* (kőfaragók), akik a sírköveket készítették, árultak fát is, de mégsem világos, hogy a kőfaragók, akik a drága márványsírokat, és azok, akik a szegény emberek sírjára a fa fejfákat előállították, azonos személyek lettek volna.¹³

Most pedig kísérletet teszünk arra, hogy a sírkövet és az igazi tulajdonosát bemutassuk. A fejkő egy 36x17x17 cm nagyságú kockakő, amelyre „egy nyakat” helyeztek turbánnal. Így az összmagassága kb. 60 cm-t tesz ki.¹⁴ A díszítés nélküli, kerek lábkő valamivel alacsonyabb. A felirat a fejkövön, amely részútosan alulról felfelé párhuzamosan lett kifaragva, így szól:

vilâdet sene 965
merhûm sene 1009
Vehbî bin 'Alî
İpek qaşşâb

Született a 965 (1557-58) évben
 elhunyt az 1009 (1600-1601) évben¹⁵
 Vehbî bin 'Alî
 İpekből, mészáros

Előttünk áll tehát egy ipeki (Pec kb. 80 km Priştinától nyugatra) mészáros, név szerint Vehbî bin 'Alî sírja, aki 1600-1601-ben 43-44 éves korában halt meg. Bár a halál éve valóban a 15 éves háború idejére esett, semmilyen összefüggés sem feltételezhető bármilyen,

⁸ Gerhartl 106. 267. lábjegyzet és G. Buttlar 1994. február 11-én kelt levele.

⁹ Vö. Wurzbach, Constant v.: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich, 57. Theil. Wien, 1889. 293-294.; Temesvár 1716. évi elfoglalására lásd például: Braubach, M.: Prinz Eugen von Savoyen, III. Wien, 1964. 322-ff. és Hammer, Joseph: Geschichte des Osmanischen Reiches. (GOR) VII. 212-213. (a továbbiakban: Hammer)

¹⁰ A sírkő is egy sötétebb kőből készült, amely részben elporladt és kismértékben zuzmóval fedett.

¹¹ Vö. Hammer 208. A sírkő leírására és a felíratra nézve vesd össze: Hammer, J. v.: Die türkischen Stein-Inschriften auf den Denkmälern im Parke zu Hadersdorf. In: Fundgruben des Orients. V. Wien, 1816. 331-332.

¹² Ez a híresztelés a Wurmbrand-Stuppach család egyik tagjától származik, akinek nevét ez idáig homály fedi. Ahogy a Steyersberg vára mai birtokosával, Thomas von Wertheimerrel folytatott telefonbeszélgetésből kitűnt, a felíraton szereplő családnév és dátum már évek óta ismert.

¹³ Vö. Vatin, Nicolaus: Documents sur les cimetières ottomans, II. Statut, police et pratiques quotidiennes (1565-1585). Turcica, XXVI. 1994. 178.

¹⁴ Ahogyan az első írásor keretéből, ugyanúgy az alsó szakaszból is kiderül, hogy a kő nem sérült, és így a félhold és a csillag alatt semmilyen további felíratot sem tartalmazhatott.

¹⁵ Mindkét évszám a második fényképen 945 és 1005, illetve 1006-nak néz ki, de az eredeti alapján 965 és 1009 olvasható.

Temesvár környéki katonai eseménnyel.¹⁶ Ez nyilvánvalóan azt az elméletet is megcáfolja, hogy egy magyarországi szandzsákbég sírkövééről lenne szó. Az egyes szandzsákok szandzsákbégei listáinak az összeállításától sajnos még nagyon távol vagyunk.¹⁷ A temesvári beglerbégiségre vonatkozóan mindazonáltal létezik egy névsor.¹⁸ Mivel a sírkövet eredetileg Temesváron találták meg, el kell fogadnunk, hogy Vehbī ott, vagy legalábbis a közelben hunyt el. A halál okáról nincs semmilyen ismeretünk.

A felirat más szempontból is figyelemre méltó. A szegényes, címszószerű formája miatt teljesen kiesik az oszmán sírfeliratok köréből. Mindenekelőtt sajátságos az a tény, hogy egyetlenegy vallási formulát sem tartalmaz. Még egy invocatio (fohász az Istenhez) (pl.: *hüve*, vagy *hüve l-bāqī* „Ő (az Isten)” vagy pedig „Ő a megerősítő”) sem létezik rajta, sem pedig egy bölcs mondás (ami tulajdonképpen akár hiányozhat is). Ugyanúgy az áldás két legfontosabb elemét (pl.: *rahimahū llāh* „Allah könyörüljön rajta”) és a Fātiha¹⁹ recitálásának kérelmét

(*rūhuna fātiha* „A lelkéért egy Fātihát”) is hasztalan keresi az ember.²⁰

Miközben a sírfelirat lényeges elemeit hiányoljuk, meglepő módon az elhunyt születési dátumát megadták. Ez nem szokásos,²¹ és csak az Oszmán Birodalom utolsó évtizedeiben fordul elő, akkor is csak ritkán.²² A boszniai és hercegovinai anyagban egyetlenegy sírfelirat említhető, amelyben az elhunyt születési dátuma is megtalálható. Jusuf fia Sejh Juji Musztafa sírjáról van szó, aki 1061-ben (1650-51) született és 1119-ben (1707) halt meg Mosztárban.²³

¹⁶ Vö. például az események bemutatását Hammernél 262-296.

¹⁷ Mint kifejezetten hasznos kezdeményezés vö. Dávid Géza: Die Bege von Szigetvár im 16. Jahrhundert. Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, 82. 1992. 67-96.; Dávid Géza: The sancakbegis of Arad and Gyula. Acta Orientalia Scientiarum Hung. Tom. XLVI. (2-3.) 1992/93. 143-162.

¹⁸ Schwicker, Johann Heinrich: Geschichte des Temeser Banat. Gross-Becsckerek, 1861. 297-298.

¹⁹ A Fātiha a Korán nyitó szúrja, amit a halott sírjánál mondanak el a muzulmánok. (A fordító megjegyzése.)

²⁰ Az oszmán sírfeliratok részeire lásd: Prokosch, Erich: Osmanische Grabschriften. Leitfaden zu ihrer sprachlichen Erfassung. Islamkundliche Materialien, 10. Berlin, 1993. (a továbbiakban: Prokosch); Laqueur, H. P.: Osmanische Friedhöfe und Grabsteine in Istanbul. Tübingen, 1993. (a továbbiakban: Laqueur 1993.); Laqueur, H. P.: „Mağbara”, EP². Vol. VII. 125. (a továbbiakban: Laqueur: Mağbara); továbbá Vatin, Nicolas: Le rôle de la stèle funéraire et l'aménagement des cimetières musulmans à Istanbul. In: Mélanges Professeur Robert Mantran. Szerkesztette: A. Temimi. Zaghuan, 1988. 293-294. (a továbbiakban: Vatin)

²¹ Vö. Vatin 294. („5) „date de la mort, jamais de la naissance.”

²² Laqueur: Mağbara 81.

²³ Mujezinović, M.: Islamska Epigrafika Bosne i Hercegovine. III. Sarajevo, 1982. 236. (a továbbiakban: Mujezinović)

A tárgyalat sírkőn a felirat alatt egy félhold és egy csillag látható, ahol a csillag, a *mühr-i Süleymân*²⁴ (Salamon pecsétje) hatágú formát kapott. A félholdban lévő csillag általában pentagramma, illetve sokágú csillag,²⁵ amire szintén van példa.²⁶ A hatágú *mühr-i Süleymân* félhold nélkül ugyancsak előfordul a sírköveken.²⁷

Jogosan panaszkodik Prokosch,²⁸ hogy még nem rendelkezünk egyetlen átfogó kutatással sem az Oszmán Birodalom turbánjairól.²⁹ Mindazonáltal Laqueur összeállítása a sírkövek turbánjairól³⁰ és az ő nagy anyagára épülő pontosítás és bővítés³¹ fontos lépést jelent a különböző foglalkozási csoportok turbánformájának a megismerésére. Laqueur bemutatása nagyszámú, de kizárólag a 18. és 19-20. századi isztambuli sírköveken alapul. Ezenfelül az Oszmán Birodalom néhány területén a turbánformák tovább felhasználásra kerülhettek, mint a fővárosban, így például Boszniában, ahol „azokat a turbánformákat, amelyek a fővárosban már a 18. század elején kimentek a használatból, még a 19. század végén is ismerték.”³² Korábbi korra és az Oszmán Birodalom más területeire vonatkozóan nem készült el a turbánformák összeállítása. A tárgyalat sírkövön lévő turbánt mégiscsak összehasonlíthatjuk a hozzá legközelebb álló E III. formával,³³ bár a kendő csavarása nem tökéletesen megegyező. Az ilyen formájú turbán hordói kétkezi munkások, kereskedők, alacsonyabb papsághoz tartozók,³⁴ illetve kisiparosok voltak.³⁵ Ezek az adatok nagyon jól illenek emberünk foglalkozásához.

²⁴ A *mühr-i Süleymân* definícióját lásd: Meninski: *Lexicon Arabico-Persico-Turcicum* (Wien, 1680) az alábbi címszó alatt: „Nodus aut annulus Salomonis. Figura duo in se aut plura triangula continens et kabalica.”

²⁵ A pentagrammát is lehet *mühr-i Süleymân*-nak nevezni. Vö. Hammer: *GOR*, Neudruck Graz, 1964. IV. 127. a. lábjegyzet. A *mühr-i Süleymân*-ra lásd: Dawkins, J. Mc. G.: *The Seal of Solomon*. In: *JRAS* 1944. 145-150. Eszerint a csillag csak az első az összesen hét mágikus jel közül, amelyek a Salamon pecsétjét kiadják.

²⁶ Például: Mujezinović 194.

²⁷ Mujezinović 44. A hatágú *mühr-i Süleymân* felhasználására az oszmán zászlón lásd: Kurtoğlu, Fevzi: *Türk Bayrağı ve Ay Yıldız*. TTK Yayınlarindan, Seri VII. No. 4. Ankara, 1938. 74. és a 47. ábra.

²⁸ Prokosch 53.

²⁹ Számtalan felfedő került ábrázolásra, leírásra és foglalkozási csoportok szerinti rendezésre az İzzet Kubaracılar, Serpuşlar, (Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını (kiadási hely és év nélkül) című műben, a vizsgált sírkő turbánformáját azonban ott sem találtuk meg.

³⁰ Laqueur, H. P.: *Die Kopfbedeckung im osmanischen Reich als soziales Erkennungszeichen*, dargestellt anhand einiger Istanbuler Grabsteine des 18. und 19. Jahrhunderts. *Der Islam*, 59. 1982. 80-92. (a továbbiakban: Laqueur 1982.)

³¹ A *Die Kopfbedeckungen – Die Turbane* fejezet. Laqueur 1993. 119-134.

³² Laqueur: *Mağbara* 125.

³³ Laqueur 1982. 87. és Laqueur 1993. 127, 13. ábra.

³⁴ Laqueur 1982. 87.

³⁵ Laqueur 1993. 128.

Összefoglalva kijelenthető, hogy annak a híresztelésnek, miszerint a 15 éves háború idején Steyersbergbe hurcolt magyarországi szandzsákbég sírkövére lenne szó, mind a sírkövön lévő felirat, mind pedig ennek egyszerű kiképzése és turbánformája ellentmond. A sírkő az 1683-as évi Steyersberg környéki harcokkal, amelyet a bevezetésben idézett monda sugall, sincs semmilyen kapcsolatban. Az egyedüli biztos adatokat a felirat és a kő későbbi Steyersbergbe való áthelyezése képezik, amelyek elárulják nekünk, hogy a 43-44 éves ipeki Vehbī b. 'Alī mészáros 1600-1601-ben, tehát a tizenöt éves háború alatt valószínűleg Temesváron hunyt el.

Fényképek: 1. A felvételt készítette: Claudia Römer

2. A felvételt készítette: W. Sramek

Fordította: Papp Sándor

CLAUDIA RÖMER (*Vienna*)

*An Ottoman tombstone from the Fifteen Years's War in Steyersberg,
Lower Austria*

The castle of Steyersberg is in Lower Austria, not far from Neunkirchen. Opposite to its entrance gate, a walnut tree stands on a hill, with an Ottoman sepuchral monument under it. Popular imagination has created a number of legends about it. One of these associates it with the Turkish troops raiding the country during the second siege of Vienna. The troops, apparently, also laid siege to the fortress, without success. After they had left, one warrior, hiding in the walnut tree across the gate, terrorized the defenders of the castle for days. When he was discovered, he fell victim to the vengeance of the garrison. Historical scholarship has found that Count Christian Siegmund, serving in the army of Eugene of Savoy, had the tombstone carried from Temesvár to Steyersberg. Until now, however, it was not clear when and for whom the stone in question was erected. It has also been suggested that the monument is that of a Hungarian *sancakbegi*.

However, the inscription of the tombstone having been read and interpreted, it would seem that originally it was raised over the body of a butcher called Vehbī bin 'Alī from İpek (now Peç, west of Priština). The inscription also says that he was 43/44 years old when he died. Although the inscription and the turban on the tombstone slightly differ from those customary in the early seventeenth century, the shape of the traditional Muslim headgear imitates those of the lower classes, indicative of the social position of the deceased. Although the time of death can be dated to 1600/1601, that is, to the days of the Fifteen Years' War, no connection can be established with the military events in those parts in those days.